

УДК 316.77-057.87

Г. В. Щілінська

КОМУНІКАТИВНІ БАР'ЄРИ У ПРОЦЕСІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ СТУДЕНТІВ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Охарактеризована сутність комунікативних бар'єрів, здійснена їх класифікація. Проаналізовані основні інформаційні бар'єри, що мають місце під час міжкультурної комунікації студентів. З'ясовані причини виникнення комунікативних бар'єрів у студентському середовищі. Наведені шляхи подолання інформаційно-комунікативних бар'єрів у процесі міжкультурної взаємодії студентів.

Ключові слова: комунікація, міжкультурна взаємодія, студентство, бар'єр, інформаційний бар'єр, комунікаційний бар'єр, психологічний бар'єр, конфлікт.

Постановка наукової проблеми та визначення актуальності дослідження. У процесі комунікації міжособистісна взаємодія може набувати різноманітних форм. Проте в процесі спілкування нерідко виникають утруднення, нерозуміння. Серед явищ, що ускладнюють спілкування в обмеженому просторі, а іноді призводять до повного його блокування, провідну роль відіграють комунікативні бар'єри. Саме комунікативні бар'єри є однією з причин виникнення і розгортання внутрішньо-особистісних, міжособистісних, внутрішньогрупових і міжгрупових конфліктів, які виникають у процесі вербальної або невербальної взаємодії між людьми. Тому огляд сутності комунікативних бар'єрів у процесі міжкультурної взаємодії студентів, виявлення їх причин та аналіз основних способів їх уникнення вимагають подальшого ґрунтовного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі виникнення комунікативних бар'єрів у процесі спілкування присвячені вітчизняні та зарубіжні наукові праці. Змістовий аспект поняття «комунікативний бар'єр» розкрито в працях таких науковців: Г. Андреева, Т. Базаров, В. Галигін, Л. Дмитрієва, Л. Новикова, З. Ноліу, Б. Паригін, Н. Подимов, Л. Подлесна, Л. Шихірев, Є. Цуканова та ін., класифікацію психологічних та комунікативних бар'єрів проводили Г. Гібш, Б. Поршнев, Б. Паригін, М. Форверг, причини їх виникнення також стали об'єктом дослідження науковців (А. Аронсон, Г. Гібш,

В. Бенніс, Є. Залюбовська, Б. Паригін, К. Роджерс, В. Столін, Г. Шепард, М. Форверг та ін.)

Проте специфіка комунікативних, психологічних та інформаційних бар'єрів, що мають місце під час міжкультурної взаємодії студентів, досліджена недостатньо. Шляхи подолання комунікативних бар'єрів у студентському середовищі також вимагають подальшого дослідження.

Формулювання цілей статті. Основною метою статті є аналіз основних причин та шляхів подолання комунікативних бар'єрів у процесі міжкультурної взаємодії студентів. Досягненню поставленої мети сприяє виконання наступних завдань: розглянути сутність комунікативних, психологічних, інформаційних бар'єрів, здійснити їх кваліфікацію; з'ясувати причини виникнення комунікативних бар'єрів у студентському середовищі, навести шляхи подолання інформаційно-комунікативних бар'єрів у процесі міжкультурної взаємодії студентів, здійснити огляд технологій подолання комунікативних бар'єрів у студентському середовищі.

Теоретичні засади дослідження, методологія та характеристика емпіричної бази. Теоретичною базою дослідження є наукові праці (монографії, посібники, статті у періодичних виданнях) вітчизняних та зарубіжних авторів, у яких висвітлено проблему виникнення комунікативних бар'єрів під час взаємодії у малій соціальній групі, розглянуто причини їх виникнення та способи подолання. Під час дослідження було також опрацьовано інформацію, отриману з Інтернет-джерел, матеріалів всеукраїнських та міжнародних конференцій. Методологія дослідження ґрунтується на загальній теорії наукового пізнання. Методологічну основу проведення дослідження становлять загальнонаукові (аналіз, синтез, індукція та дедукція, узагальнення, систематизація) та емпіричні методи дослідження (статистичні, методи формалізації, прогнозування).

Викладення основних результатів дослідження. Будь-який колектив не існує без спілкування, а процес спілкування в колективі характеризується як позитивними, так і негативними результатами. Негативним результатом спілкування є конфліктна ситуація, яка за умов подальшої ескалації призводить до виникнення конфліктів (міжособистісних, групових, міжгрупових). Науковці досить часто наголошують на тому, що конфлікт має й позитивні наслідки, а тому може бути конструктивним для колективу. Так, М. Логунова визначає наступні позитивні аспекти конфлікту:

- конфлікт виконує свого роду «діагностичну» функцію. Він вказує на існуючі протиріччя, невирішені проблеми, необхідність змін, різне бачення

перспектив розвитку колективу тощо. Конфлікт об'єкти візує джерело протиріччя і, тим самим, дозволяє усунути його;

- конструктивний конфлікт (меншою мірою деструктивний) стимулює розвиток організації, управлінської структури, відкриває шлях до інновацій. Він попереджує «застій» індивідуальної і групової життєдіяльності і стимулює рух колективу вперед;

- конфлікт сприяє групуванню однодумців і, тим самим, структурує колектив по відношенню до проблем його розвитку;

- в ситуації конфлікту, коли необхідно обрати позицію, виявити своє відношення до проблем діяльності колективу, зростає активність його членів;

- конфлікт виконує інформаційно-пізнавальну роль. Як правило, саме в ситуації конфлікту найчастіше виявляються справжні «обличчя» його учасників, моральні якості працівників організації, зокрема, їх принциповість, відповідальність тощо [Логунова, 2008].

Першим завданням у вирішенні конфлікту науковець вважає пошук причин, чи причин його виникнення. Якщо причина конфлікту визначена, стає можливим застосування відповідної техніки його вирішення і вибору прийнятної стратегії поведінки.

Досить часто причиною виникнення конфлікту у колективі є наявність бар'єрів (психологічних, інформаційних, комунікативних).

На думку І. Зязюна, бар'єри – це перешкоди, що зумовлюють опір впливові співрозмовника. Науковець класифікує бар'єри таким чином:

- фізичні (простір, дистанція та час, якими викладач віддаляє себе від студентів, «закриває» себе);

- гностичні (коли педагог не адаптує своє мовлення до рівня розуміння студентів ВНЗ, висловлюється великими реченнями або надто швидко);

- естетичні (несприйняття співрозмовником естетики зовнішнього вигляду, особливостей міміки);

- емоційні (невідповідність настрою, негативні емоції, що деформують сприймання);

- психологічні (у вигляді негативних установок на підставі попереднього досвіду, неспівпадіння інтересів тощо) [Зязюн, 1989, с. 82].

Розглянемо детальніше сутність психологічних, комунікативних та інформаційних бар'єрів.

Н. Сопілко розглядає психологічний бар'єр як вплив негативного минулого досвіду тих, хто навчається, який перешкоджає розумінню й правильній оцінці

ситуацій, фактів, закономірностей, вибору способів дії, стратегій вирішення проблем, сприйняттю інновацій у навчальній діяльності, що, насамперед, виявляється у пізнавальній та комунікативній пасивності суб'єкта навчання та унеможливорює належне виконання ним навчальних завдань. Результати науково-теоретичного аналізу показали, що психологічні бар'єри, які виникають у студентів у процесі оволодіння іноземною мовою, можна розділити на три основні групи: емоційні, когнітивні та комунікативні [Сопілко, 2008].

Н. Яковлева пропонує тлумачення комунікативного бар'єра як психологічного явища, що призводить до блокування ефективного спілкування у процесі спільної діяльності. Така ситуація, як пояснює науковець, виникає внаслідок недостатньої мотивованості навчання, неадекватної самооцінки, несприятливої психологічної атмосфери у навчальній групі та відсутності навичок й умінь, необхідних для реалізації процесу спілкування [Яковлева, 2003].

Інформаційні бар'єри визначаємо як сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів, які порушують процес відправлення, передачі, сприйняття або засвоєння інформації, порушуючи нормальний процес її циркуляції.

Інформаційний, комунікативний або психологічний бар'єр, як правило, виникає через наявність розбіжностей між мотивами й діяльністю, рівнем вимог та реальними досягненнями, усвідомлення недостатності своїх знань для висловлення думки і очікування негативної оцінки з боку слухачів. На думку І. Щербань, це – своєрідний іспит на стійкість самооцінки, бо зрештою комунікативна тривога може «розхитати» рівень домагань, знизити впевненість у собі – і, як наслідок, дезорганізувати діяльність: що вища тривога, то більше деструктується діяльність, чим більш дезорганізована діяльність, тим вищою стає тривожність, виникає своєрідний внутрішній опір мові – мовленнєвий бар'єр. Особливо це притаманне студентам-першокурсникам, адже вони ще не адаптувалися до нових умов навчання, не почувають себе впевнено серед одногрупників, виявляють страх та недовіру до нового викладача [Щербань...].

Існує декілька способів класифікації комунікативних бар'єрів, наведеної в різних джерелах. Проаналізувавши інформацію, виділяємо наступні види комунікативних бар'єрів, які виникають у студентському середовищі під час реалізації міжкультурної взаємодії:

- емоційні бар'єри, викликані різним емоційним або психологічним станом партнерів;

- фонетичні бар'єри, пов'язані з якістю дикції, темпом, швидкістю та інтонацією мовлення;
- стилістичні бар'єри, викликані порушенням норм та правил окремого мовного стилю, застосуванням неприпустимих мовних конструкцій, порушенням етики спілкування;
- інтелектуальні бар'єри, спричинені логіко-граматичним оформленням висловлювань та особливостями мислення комуніканта й реципієнта;
- семантичний бар'єр, пов'язаний із сприйняттям повідомлення реципієнтом. Він відображає індивідуальність життєвого досвіду людини й актуалізує необхідність пошуку компромісного спілкування;
- мотиваційні бар'єри, пов'язані з різними цілями, настановами та мотивацією;
- бар'єри, пов'язані зі структурою колективу та схемою побудови міжособистісних стосунків.

О. Матвієнко виділяє наступні види інформаційних бар'єрів у колективі:

1. Викривлення повідомлень:

- ненавмисні викривлення, викликані проблемами у міжособистісному спілкуванні, а також можливими помилками персоналу при обліку і опрацюванні інформації;
- навмисні викривлення, коли носій повідомлення не згоден з ним і змінює зміст повідомлення у власних інтересах. Проблеми при обміні інформацією можуть створювати конфлікти між різними групами та відділами організації. До викривлень інформації відноситься також її фільтрація.

2. Інформаційні перевантаження. Керівник, зайнятий опрацюванням інформації, що надійшла, і необхідністю підтримувати інформаційний обмін, не в змозі ефективно реагувати на всю інформацію, яка надходить, і вимушений відсіювати менш важливу інформацію. Оцінка керівником важливості інформації може виявитись помилковою.

3. Незадовільна структура організації. Оскільки при передачі інформації з одного рівня управління на інший в результаті корегування і фільтрації втрачається приблизно третина її обсягу, найбільш ефективно керованими вважаються організації з невеликою кількістю рівнів управління і каналами відносно прямого інформаційного обміну [Матвієнко, 2004, с. 24].

Будь-які бар'єри, що мають місце у процесі міжособистісної взаємодії, мають причини або чинники, які їх викликають. Так, причинами виникнення інформаційних бар'єрів є порушення об'єктивності, якості інформації, а також несвоєчасне її надання. Причинами психологічних конфліктів серед студентів

можуть бути різні психологічні стани, необ'єктивне сприйняття або неадекватне оцінювання учасниками комунікації один одного та оточуючого середовища.

Бар'єри, пов'язані із комунікативними особливостями учасників міжкультурної взаємодії, мають соціальний або психологічний характер. Вони можуть виникати через особливі соціально-психологічні відносини, які склалися між партнерами (антипатія, недовіра тощо), а також через своєрідний «фільтр» довіри чи недовіри. Цей фільтр може стати настільки домінуючим у структурі сприйняття інформації реципієнтом, що абсолютно істинна інформація, спрямована комунікатором, може стати неприйнятною, а хибна, навпаки, здаватиметься істинною.

Оригінальний підхід до розуміння причин (чинників) виникнення комунікативних бар'єрів в усіх сферах життєдіяльності людей запропонував видатний російський вчений Б. Поршнев. Вивчаючи витoki людського спілкування та взаємодії, субстратом котрих є мовлення, автор дійшов висновку, що в своїй вихідній суті мовлення може виступати засобом потужного навіювання чи сугестії, дуже сильним засобом впливу з арсеналу людства. Пряме навіювання дуже небезпечне, у більшості випадків воно зустрічає опір у вигляді контреугестії (протинавіювання), що є головною причиною виникнення бар'єрів на шляху комунікації [Барьеры коммуникации].

Виявивши причини виникнення бар'єрів, стає можливим розробити шляхи їх подолання. Сучасна наука пропонує навіть окремі педагогічні технології, спрямовані на уникнення або зменшення впливу комунікативних бар'єрів на процес міжкультурної взаємодії студентів.

Так, технологія подолання комунікативних бар'єрів, запропонована В. Гапоною, передбачає діагностику:

- комунікативних бар'єрів;
- рівнів і динаміку розвитку психічних сфер індивідуальності курсантів;
- рівнів та динаміку розвитку мовленнєвих умінь і навичок курсантів [Гапонова, 2013].

З'ясувати найбільш типові бар'єри, які зустрічаються в процесі взаємодії студентської молоді, можна за допомогою анкетування, діагностичних бесід, методів спостереження (реакція студента на ті чи інші ситуації, способи вирішення поставлених завдань тощо). Візуальна діагностика надає можливість визначити наявність комунікативних бар'єрів за такими ознаками: міміка обличчя (наскільки людина схвильована, напружена, похмура чи підняті її брови, чи широко відкриті очі, стиснуті зуби, чи опущені кутики рота, чи

пришвидшене дихання тощо); рухи (помітна скутість рухів, окремі рухи супроводжуються всім тілом); тремор рук, ніг, обличчя; вазомоторні реакції (плями на обличчі, почервоніння, блідість обличчя) [Вербицкий, 1991].

Після виявлення наявності та типів комунікативних бар'єрів, які мають місце у процесі міжкультурної взаємодії студентів, доцільно розробити низку заходів для їх подолання. Дуже важливим аспектом процесу подолання комунікативних бар'єрів є інтерактивна взаємодія всіх учасників колективу.

Пріоритетність взаємодії як основи для подолання бар'єрів визнає Т. Вербицька зазначаючи, що основними умовами їх подолання є:

- готовність викладачів до цілеспрямованої роботи з подолання психологічних бар'єрів у студентів (знання суті, типології і факторів їх подолання, володіння педагогічними засобами діагностики і розвитку сфер індивідуальності студента, створення і розв'язання проблемних і спеціальних ситуацій);
- готовність студентів до самоаналізу і оцінки власних станів і причин, що їх викликають, до самостійного пошуку виходу зі скрутних ситуацій, усвідомлення ними важливості саморозвитку індивідуальності в процесі навчання у вузі для попередження і подолання психологічних бар'єрів [Вербицька, 2003].

Серед інших способів уникнення негативного впливу комунікативних бар'єрів на процес міжкультурної взаємодії студентів можна назвати створення комфортної психологічної атмосфери для кожного студента, який вступає у процес комунікації. Створення і утримання атмосфери доброзичливості, довіри та взаємодопомоги заохочує студентів мислити, ефективно працювати, досягати позитивних результатів, а взаємна повага і підтримка підсилюють почуття власної гідності, стимулюють розвиток інтелектуальних здібностей, самостійності і самовпевненості.

Висновки та перспективи використання результатів дослідження. У процесі спілкування, незалежно від обраного виду: вербального чи невербального, між його учасниками можуть виникати комунікативні бар'єри, які порушують якість взаємодії та можуть стати причинами індивідуальних, групових та між групових конфліктів. Комунікативні бар'єри являють собою сукупність факторів, які спричиняють деформацію комунікаційного процесу. Існують різні класифікації бар'єрів, які виникають у процесі міжособистісної комунікації студентів. Причинами виникнення комунікативних бар'єрів можуть бути: зіткнення стилів і форм спілкування; особливості інтелектуального розвитку комуніканта та реципієнта тих, хто спілкується; когнітивні здібності

учасників взаємодії; особливості соціально-психологічних стосунків, які склалися між партнерами; психологічні особливості партнерів; культурні соціальні, політичні, професійні, релігійні відмінності.

З метою подолання негативного впливу комунікативних бар'єрів на процес міжособистісної взаємодії студентів необхідно виявити їх наявність, сукупність факторів, що їх спричинили, та розробити заходи для їх уникнення. Важливими аспектами цього етапу є постійна взаємодія, довіра та взаємоповага.

Джерела:

Барьеры коммуникации [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://psyznaiuka.net/socio-obchenie.html?id=14>, свободный.

Вербицкая Т. И. Педагогические условия преодоления психологических барьеров у студентов в процессе обучения иностранному языку : автореф. дис. на соиск. ученой степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования». – Калининград : 2003.

Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход. – Москва : Высш. шк., 1991.

Гапонова В. М. До питання розробки технології подолання комунікативних бар'єрів на занятті з іноземної мови [Електронний ресурс] // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України . – 2013. – Вип. 2. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnadps_2013_2_7.pdf.

Зязюн И. А. Основы педагогического мастерства : учебное пособие для педагогических специальностей высших учебных заведений. – Москва : Просвещение, 1989.

Логунова М. М. Конфлікти, стреси, маніпулювання в державному управлінні: навч. посіб. – Київ : Вид-во НАДУ, 2008.

Матвієнко О. В. Основы інформаційного менеджменту : навч. посіб. – Київ : Центр навчальної літератури, 2004.

Сопілко Н. В. Особливості подолання психологічних бар'єрів у студентів у процесі навчання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». – Хмельницький : 2008.

Щербань І. Ю. Подолання комунікативних бар'єрів на заняттях з іноземної мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.udpu.org.ua:8080/jsruui/handle/6789/719>, вільний.

Яковлева Н. В. Психолого-педагогічні умови подолання комунікативних бар'єрів у процесі вивчення іноземної мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». – Київ : 2003.

G. Shchilinska. Communication Barriers in the Process of Intercultural Students' Interaction and Ways of Their Overcoming.

In the article the basis of communication barriers was characterized, their classification was provided. The basic information barriers that occur during students' intercultural communication were analyzed. The reasons of communication barriers among students were given. The ways of overcoming information and communication in the intercultural students' interaction were described.

Keywords: communication, intercultural interaction, students, barriers, information barriers, communication barriers, psychological barriers, conflict.

УДК 379.831:159.9.07

К. Я. Аббасова,
Р. А. Бугадинова

ПРОБЛЕМЫ ОРГАНИЗАЦИИ СОВМЕСТНОГО ДОСУГА ДЕТЕЙ И РОДИТЕЛЕЙ

Складність сімейних взаємовідносин у сучасний період суспільного розвитку веде до значних змін у дозвіллі, у тому числі і дозвіллі дорослих та дітей. Переміщення основної маси населення у міста, скорочення числа дітей у сім'ї, нові професії та спеціальності, зміни в соціальній структурі в цілому впливають на зазначений процес. Крім того, значну роль у формуванні нової структури дозвілля грають ІКТ, особливо можливості Інтернету. Сучасні сім'ї в основному складаються з двох поколінь, і тому працюючі батьки не завжди можуть організувати повноцінне спілкування зі своїми дітьми. Відбувається процес заміщення батьківського спілкування на інші форми і види, причому не завжди це йде на користь виховання підростаючого покоління.

Ключові слова: родина, батьки, діти, дозвілля, спілкування, дослідження структури дозвілля, азербайджанська сім'я.

Современная семья отличается новыми структурами внутрисемейных отношений. Это касается и вопросов совместного проведения досуга. В данной статье нами будут рассмотрены формы досугового времяпрепровождения